

Karistusõiguse haldusaktessesoorus

Norman Aas

1. Karistusõigus on laiendanud oma kaitset üha enam valdkondadele, kus mingi tegu ei ole kuritegu mitte iseenesest vaid alles siis, kui selleks puudub avaliku võimu luba – nn haldusaktessesooritud süüteod. Eelkõige on see seotud üldisemate õigushüvede kaitsega, kus leitakse, et avalikes huvides võib lubada nende kahjustamist (nt saastelubade alusel toimuv keskkonna kahjustamine) sarnaselt nagu individuaalõigushüvede kandja võib lubada enda õigushüvede kahjustamist.

2. Teoorias eristatakse kahte tüüpi haldusaktessesooritud süütegusid:

2.1. süüteod, mille puhul vastav haldusakt välistab juba teo koosseisule vastavuse – tegemist on iseenesest suhteliselt sotsiaaladekvaatsete tegudega, kus vastava haldusakti nõudmise eesmärk on vaid lihtsustada kontrolli võimalike ohtude üle (nn kontroll-load). Nt „Välismaalase ilma seadusliku aluseta Eestis viibimine“ (KarS § 260), „Tegevusloata ja keelatud majandustegevus“ (KarS § 372), eriti palju leidub selliseid süütegusid väärteode hulgas;

2.2. süüteod, mille puhul vastav haldusakt välistab koosseisupärase teo õigusvastasuse – tegemist on iseenesest ohtlike ja üldjuhul keelatud tegudega, mida avalik võim siiski mingi teise ülekaalukama huvi tõttu erandkorras lubab (nn repressiivsed load).

Eesti seaduseandja on haldusaktessesooritud süüteode sätestamisel lähtunud pigem esimesest variandist ja käsitlenud haldusakti koosseisu tasandil.

3. Süüteo sidumine haldusaktiga toob aga karistusõigusesse täiesti uued, haldusõiguslikud probleemid, millest peamine on seotud haldusakti **kehtivuse** ja **õiguspärasuse** ambivalentse käsitlusega. Kehtivus ja õiguspärasus on haldusõiguses kaks täiesti erinevat kategooriat, mis tuleb erinevalt tavaarusaamast rangelt lahus hoida. Õiguspärasus ei ole kehtivuse eelduseks. See viib kohe nt küsimuseni, kas haldusõiguse mõttes kehtiv, kuid õigusvastane saasteluba välistab karistusõigusliku vastutuse loata keskkonna saastamise eest (KarS § 363)?

4. Üldjuhul tuleb ka karistusõiguses haldusaktiga seotud küsimustele vastus leida haldusõiguslikest põhimõtetest lähtuvalt. See ei tähenda aga „haldusõigusaktessesoorust“ selles mõttes, et haldusõiguse materiaalseid hinnanguid saaks vahetult kriminaalmenetluse käigus rakendada, vaid seda, et karistusõigus on seotud haldusaktide formaalse kehtivusega – nn haldusaktessesoorus (st karistusõiguse jaoks kehtib haldusakt niikaua, kuni seda ei ole kehtetuks tunnistatud haldusorgani või halduskohtu poolt või pole kehtivus lõppenud spetsiifilisel, haldusaktis endas või üldaktis ettenähtud alusel). Sellisele seisukohale on asunud praktilistel kaalutlustel, kuna ei ole võimalik nõuda, et kriminaalmenetluses kontrollitakse iga kord ka haldusakti materiaalselt õiguspärasust. Eriti kaalutusõigusega seotud problemaatika ei kuulu kriminaalkohtu töövaldkonda. Lisaks ei saa ka nõuda, et nt kahtlustatav peaks ise pöörduma halduskohtusse koosseisu välistava haldusakti andmise nõudega, samuti puudub haldusakti kehtetuks tunnistamise õigus prokuröri ja kriminaalasja lahendaval kohtunikul.

5. Teatud erandjuhtudel tuleb haldusõiguse materiaalseid hinnanguid aga vahetult kriminaalmenetluse käigus rakendada – nn range haldusaktessesoorus. See kehtib olukordades, kus haldusõigust ennast kuritarvitatakse, kasutades selle võimalusi (ka nõrkusi) kuritegude toimepanemiseks (nt saastatakse kuritegelikult keskkonda, karistuse vältimiseks

hangitakse aga altkäemaksu abil õigusvastane saasteluba, mis haldusõiguse mõttes võib olla ka kehtiv). Sellise erandi vajadus lähtub arusaamast, et avalik õigus (aga ka eraõigus) ei suuda teatud piirsituatsioonides, kus kurjategijate poolt teadlikult kasutatakse ära mingi õigusharu nõrkusi, enam ise ennast kaitsta ja appi peab tulema karistusõigus oma mõisteaparaadi ja printsiipidega. Samas on selge, et selline haldusakti kehtivuse üle otsustamine puhtalt karistusõiguslikest printsiipidest lähtudes on problemaatiline ja konkreetsed kriteeriumid selles vallas peab kohtupraktika alles kujundama.